

Handläggare
Marjo Tuomi
Telefon: 08-508 36 259**Till**
Äldrenämnden
Den 19 mars 2024

Betänkandet Som om vi aldrig funnits - exkludering och assimilering av tornedalingar, kväner och lantalaiset (SOU 2023:68)

Svar på remiss från kommunstyrelsen KS 2024/100

Förvaltningens förslag till beslut

Äldrenämnden godkänner förvaltningens tjänsteutlåtande och överlämnar det till kommunstyrelsen som svar på remissen.

Sammanfattning

Kulturdepartementet har remitterat betänkandet Som om vi aldrig funnits – exkludering och assimilering av tornedalingar, kväner och lantalaiset (SOU 2023:68) för synpunkter till Stockholms stad. Kommunstyrelsen har remitterat betänkandet vidare till äldrenämnden för yttrande.

Tornedalingar är en av Sveriges erkända nationella minoriteter och deras minoritetsspråk är meänkieli. En sannings- och försoningskommission har haft i uppdrag att granska den assimilering- och exkluderingspolitik som den berörda minoriteten utsattes för under 1800- och 1900-talet samt att synliggöra minoritetens historiska erfarenheter. Kommissionens arbete består bland annat av intervjuer med 166 minoritetsrepresentanter, arkivmaterial och tolv särskilda forskarrapporter.

Av betänkandet framgår att den meänkielitalande minoriteten historiskt har fått utstå diskriminering, övergrepp och kränkande behandling, bland annat av den svenska staten. Dåtidens försvenskningssyftade till att tvinga minoriteten att lära sig svenska medan minoritetens eget språk, egen kultur och identitet förminska, skambelades och osynliggjordes. Många berövades helt sitt språk och sin minoritetskultur. Minoriteten har även utsatts för rasbiologiska idéer och undersökningar samt blivit fråntagen sin rätt till mark, skog och vissa näringar. För att få upprättelse och försoning uppmanas regeringen att vidta flera konkreta åtgärder, bland annat att erkänna de historiska kränkningarna, förbereda en

offentlig ursäkt och att strukturera upp ett fortsatt arbete för att förstärka minoritetens ställning.

Äldreförvaltningen ser positivt på att minoriteten har fått komma till tals och anser att ett erkännande och en offentlig ursäkt är viktigt. Många av dem som utsattes som barn är nu åsrika och förtjänar en upprättelse under sin livstid. Vidare anser förvaltningen att konkreta åtgärder som förstärker minoritetens rättigheter enligt minoritetslagen behöver prioriteras.

Bakgrund

Kulturdepartementet har skickat betänkandet Som om vi aldrig funnits – exkludering och assimilering av tornedalingar, kväner och lantalaiset (SOU 2023:68) för synpunkter till Stockholms stad och till 65 andra remissinstanser, bland annat till andra kommuner, olika myndigheter, regioner och organisationer som företräder de nationella minoriteternas intressen. Kommunstyrelsen har remitterat ärendet till äldrenämnden för yttrande senast den 22 mars 2024. Bland stadens övriga remissinstanser finns kulturnämnden, utbildningsnämnden, förskolenämnden och Rådet för Agenda 2030. Föreningen Tornedalingar i Stockholm är också en remissinstans.

Ärendet

Tornedalingar är en av Sveriges fem erkända nationella minoriteter och deras minoritetsspråk är meänkieli. Minoritetens namn syftar till det geografiska området vid Torne- och Muonioälvens dalgångar som kallas för Tornedalen och därifrån de flesta meänkielitalande härstammar från början. Dock har många av dem traditionellt även bott i övriga Norrbotten. För att benämna meänkielitalande utanför Tornedalen har de boende i Malmfälten kallats för lantalaiset och övriga för kväner.

Enligt lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk (2009:724) ska kommuner och myndigheter skydda och främja den berörda minoritetens språk och kultur samt ge dem inflytande i ärenden som berör dem. I de så kallade förvaltningsområdena har minoriteten också rätt till förskola och äldreomsorg på sitt språk. Sverige har även anslutit sig till ett antal internationella konventioner i syfte att skydda nationella minoriteters rättigheter att använda sitt språk och utöva sin kultur. Internationellt har Sverige fått kritik för att inte uppfylla sina åtaganden.

I likhet med exempelvis samer och romer har den meänkielitalande minoriteten historiskt fått utstå diskriminering och kränkande behandling, bland annat av den svenska staten och Svenska kyrkan genom både assimileringspolitik och exkludering under 1800- och 1900-talen. Även Tornedalens folkhögskola och Tornedalens bibliotek var dåtidens makthavare i minoritetsområdet och har

bidragit till kränkande särbehandling. I syfte att granska den förda politiken samt sprida kunskap om minoriteten och dess erfarenheter tillsatte regeringen en särskild sannings- och försoningskommission i början av år 2020. Liknande kommissioner med liknande uppdrag finns även i andra länder, bland annat Norge, Grönland och Finland.

Den svenska kommissionens arbete, som bedrivits i samarbete med minoriteten, baserar sig i huvudsak på intervjuer och erfarenheter av 166 enskilda minoritetspersoner, de flesta födda på 1950-talet eller tidigare. Kartläggningen innefattar även arkivmaterial och tolv tematiska forskarrapporter, bland annat om språkets betydelse, arbetsstugorna och rasbiologiska undersökningar. Arbetet har resulterat i ett betänkande, Som om vi aldrig funnits – exkludering och assimilering av tornedalingar, kväner och lantalaiset.

Assimilering av den meänkielitalande minoriteten har ofta bestått av förbud att använda minoritetsspråket. Från och med 1888 fram till slutet av 1950-talet skulle all skolundervisning endast ges på svenska fast barnen i minoritetsområden ofta inte kunde det. I början av 1900-talet etablerades även så kallade arbetsstugor, ett slags internat, dit minoritetens barn från fattiga förhållanden skickades för att få mat och husrum, gå i skolan, lära sig svenska språket och den svenska kulturen och uppfostras i en nationalistisk anda. Kyrkan, som då var en del av staten, och prästerna var ofta delaktiga i att styra arbetsstugorna. Av intervjuerna framgår att många barn upplevde sig ”bortlämnade” i arbetsstugorna där det också kunde förekomma kränkningar, våld och övergrepp. Många berättelser vittnar om barnens traumatiska upplevelser, långt borta från den egna familjen och hemmiljön.

Denna försvenskingsprocess resulterade i att minoritetens språk, kultur och identitet förminskades, skambelades och osynliggjordes. Många generationer berövades sitt minoritetsspråk helt eller delvis, vilket har gjort att språket endast i begränsad utsträckning har kunnat föras vidare. Flera av dem som är födda på 1950-talet och senare kan inte meänkieli och är inte längre bärare av sitt kulturella arv. De har därmed mist sin samhörighet med minoritetsgruppen och möjligheten till sin minoritetsidentitet.

Minoriteten vittnar även om att de genom åren har fråntagits rätten till mark och skog samt till sina traditionella näringar jakt, fiske och renskötsel. Därutöver har de klassats som lägre stående ras och fått utstå kontroll och nervärderande rasbiologiska undersökningar av både staten och kyrkan i syfte att exkluderas och särskiljas från majoritetskulturen. Även om endast få intervjupersoner hade egna erfarenheter av rasbiologiska undersökningar, exempelvis skallmätningar, var det många som hade hört om dem av sina äldre släktingar som hade utsatts för dessa. Övergrepp av denna typ har satt djupa spår i flera generationer.

Från 1980-talet har minoriteten aktivt förespråkat rätten till sitt eget språk och sin egen kultur och 1999 erkändes meänkieli som ett nationellt minoritetsspråk.

Kommissionen har bedömt om minoriteten som kollektiv skulle kunna utkräva ansvar av någon aktör idag och hur en upprättelse och försoning kan gå till. Kommissionens slutsats är att det i viss mån är omöjligt att utkräva ansvar för historiska händelser av nutida aktörer. Bland annat har samhällets syn exempelvis på uppfostran och fysiska bestraffningar förändrats och många av dem som utsattes för tidigare orättvisor är inte längre i livet. Dock anser kommissionen att många kränkningar och barnens utsatta position i arbetsstugorna bör ha varit uppenbara även för dåtidens aktörer. Konsekvenser av vissa kränkningar däremot bärs även av dagens generationer, såsom att minoriteten osynliggjordes och berövades sitt språk, sin kultur och sin identitet samt framtogs sina naturresurs- och markrättigheter. Vid sidan av att ta sitt moraliska ansvar bör staten och kyrkan även gottgöra minoriteten med några konkreta åtgärder som utgår från minoritetens behov idag.

I första hand handlar upprättelse och försoning om att staten, med andra ord regeringen, erkänner de historiska kränkningarna och i nära samarbete med minoriteten, myndigheter och andra berörda aktörer strukturerar upp ett fortsatt arbete med vissa övergripande mål:

- Synliggörande och egenmakt
- Att förverkliga och utöka rättigheter
- Språkrevitalisering och kulturfrämjande
- Stärkt nordiskt samarbete för språket

Kommissionen uppmanar regeringen till flera konkreta handlingar, bland annat att förbereda formerna för en offentlig ursäkt, ge stöd för att etablera ett huvudmuseum och ett informationscentrum, förstärka minoritetsspråkets ställning på olika sätt, ge utökade medel för minoritetsorganisationer och stödja forskning om minoritetens historia. Frågor som behöver utredas vidare handlar om minoritetens tradition att bedriva renskötsel, rättigheter till jakt och fiske samt status som urfolk. Andra aktörer som bör vidta åtgärder utifrån sin roll är bland annat Svenska kyrkan, Länsstyrelsen i Norrbotten, berörda kommuner samt universitet och högskolor. Kommissionen bedömer att om de föreslagna åtgärderna vidtas kommer det att bidra till minoritetens välbefinnande och till efterlevnad av Sveriges nationella och internationella minoritetspolitiska mål och åtaganden. Om de föreslagna åtgärderna inte vidtas kan det leda till det omvända, bland annat förstärka de gamla kränkningarna.

Ärendets beredning

Ärendet har beretts inom avdelningen för stadsövergripande äldreomsorgsfrågor. Samverkan med de fackliga organisationerna har skett i förvaltningsgruppen den 13 mars 2024.

Kommunstyrelsens pensionärsråd har tagit del av ärendet den 12 mars och socialnämndens, äldrenämndens och överförmyndarnämndens gemensamma råd för funktionshinderfrågor den 14 mars.

Förvaltningens synpunkter och förslag

Förvaltningen anser att det är av stor betydelse att den berörda minoritetens historia har kartlagts i syfte att nå försoning. Det är viktigt att människor som historiskt har utsatts för kränkningar och övergrepp själva fått komma till tals och berätta om sina upplevelser medan de fortfarande kan. Förvaltningen håller med om att för en reell försoning och upprättelse behövs flera åtgärder. Även om en offentlig ursäkt är symbolisk och aldrig kan utplåna de enskildas smärtsamma minnen är det ändå ett sätt att erkänna kränkningarna och synliggöra minoriteten. Många av dem som utsattes för kränkningar som barn är årsrika idag och har rätt till upprättelse under sin livstid.

Vidare bedömer förvaltningen att konkreta åtgärder som förstärker de äldres rättigheter enligt minoritetslagen behöver prioriteras, exempelvis rätten till äldreomsorg på meänkieli och rätten till att bevara den tornedalska kulturen. För att det ska vara möjligt behövs utbildad äldreomsorgspersonal som även behärskar meänkieli och känner till den berörda kulturen, vilket kan vara en utmaning idag. Det behövs en nationell strategi om hur kompetenshöjning i nationella minoriteters språk och kultur kan erbjudas exempelvis i samband med vård- och omsorgsutbildningar.

Patric Rylander
Äldredirektör
Äldreförvaltningen

Linda Hannes
Avdelningschef
Äldreförvaltningen

Bilagor

1. Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset. Som om vi aldrig funnits - slutbetänkande (SOU 2023:68).
2. Intervjuberättelser, slutbetänkande av Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset

3. Forskarrapporter, slutbetänkande av Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset